

Стрілецька І. І. Теоретичний аналіз феномена соціального інтелекту / І. І. Стрілецька // Актуальні проблеми практичної психології: [зб. наук. праць / ред. кол. І.В. Шапошникова, Н.І. Тавровецька та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2014. – С. 250-257.

УДК 159.922

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрілецька Інна Ігорівна

Херсонський державний університет

В статті здійснено теоретичний аналіз феномена соціального інтелекту як здатності до раціональних мислительних операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії.

In this article the theoretical analysis of the phenomenon of social intelligence as the capacity for abstract thought rational operations, the object of which is the process of interpersonal interaction.

Постановка проблеми. Актуальність даної проблеми визначається необхідністю в отриманні знань про механізми успішної соціальної взаємодії. Сьогодні спостерігається протидія між необхідністю оволодіння сучасної особистості високим рівнем розвитку інтелекту і психологічної культури, і частими труднощами в розумінні відносин між людьми, соціальної ситуації, в адаптації до суспільства. Частково, розуміння процесу спілкування, поведінки та адаптації до різних систем взаємодії визначає особлива розумова здібність, а саме соціальний інтелект, де ефективність поведінки, взаємини та спілкування вбачаються у взаємопов'язаному розвитку комунікативних та інтелектуальних здібностей.

Основні завданнями:

- проаналізувати основні підходи до вивчення поняття та сутності соціального інтелекту;
- зробити психологічні висновки згідно з поставленою метою статті;

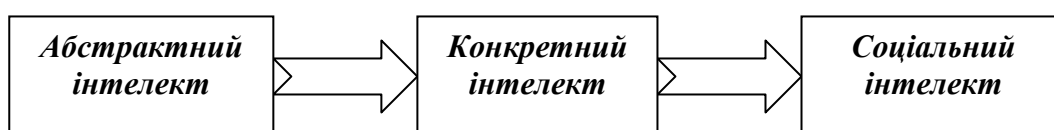
- визначити перспективу подальшого вивчення поняття соціального інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній психології проблема соціального інтелекту представлена в основних працях Е. Торндайка, Г.Олпорда, Дж.Гілфорда, Г.Айзенка, Р.Стернберга, Н.Кентор; серед українських та російських дослідників варто зазначити Н.О.Кудрявцеву, В.М.Куніцину, Ю.М.Ємельянова, М.І.Бобнєва, Д.В.Ушакова, М.В. Одановича, О.Б. Чеснокову і Н.Ф.Каліну.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу феномена соціального інтелекту.

Виклад основного матеріалу. У сучасних психологічних дослідженнях проблемі соціального інтелекту, на жаль, приділяється мало уваги. Проте, відомо, що соціальний інтелект відносно нове поняття соціальної психології, котре знаходиться у процесі розвитку, уточнень, верифікації. Соціальний інтелект виступає одним з найважливіших компонентів життєдіяльності людини, він дає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їхніх вербальних і невербальних реакцій, виступає як важлива когнітивна складова в структурі комунікативних здатностей особистості. Соціальний інтелект обумовлює процеси соціального пізнання, допомагає людині прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, загострює інтуїцію, передбачливість і забезпечує психологічну витривалість; допомагає долати раптові кризи, тривалі стреси, ситуації, що загрожують самоповазі [4].

Вперше до поняття «соціального інтелекту» звернувся Е.Торндайк. Він прирівнював його до здатності людини мудро чинити в людських відносинах. За Торндайком, існує *три види інтелекту*: (див Рис. 1)

Рис. 1. Види соціального інтелекту (Е.Торндайк)

- абстрактний інтелект як здібність розуміти абстрактні вербальні і математичні символи і здійснювати з ними будь-які дії;
- конкретний інтелект як здібність розуміти речі і предмети матеріального світу і здійснювати з ними будь-які дії;
- соціальний інтелект як здібність розуміти людей і взаємодіяти з ними.

Е.Торндайк стверджував, що соціальний інтелект існує окремо від звичайного інтелекту. Багато сучасних авторів також стверджують, що соціальний інтелект є самостійною групою основних ментальних здібностей на противагу здібностям академічного чи формального інтелекту. Так, на думку Дж.Гілфорда, який разом із М.Салліваном розробили перший тест діагностики соціального інтелекту, сферою соціального інтелекту є знання про сприймання думок, бажань, почуттів, настроїв інших людей і своїх власних. Згідно з концепцією Дж. Гілфорда соціальний інтелект – це інтегральна інтелектуальна здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи людей). До процесів, які його утворюють, належить соціальна сенситивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять і соціальне мислення [3, с. 350].

Г.Олпфорд описує соціальний інтелект як особливу здатність правильно думати про людей, прогнозувати їх поведінку і забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісних взаємодіях. Він виділив набір якостей, котрі забезпечують краще розуміння інших людей; в структуру цих якостей соціальний інтелект входить як окрема здібність яку він характеризує як “соціальний дар, необхідний для тонкої рівноваги в поведінці, що забезпечує гладкість у стосунках з людьми. Для того, щоб тактовно говорити і чинити, необхідно прогнозувати найбільш вірогідні реакції іншої людини. Тому соціальний інтелект пов'язаний зі здатністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей. Разом з тим, соціальний інтелект має відношення радше до поведінки, ніж до оперування поняттями: його продукт – соціальне пристосування, а не глибина розуміння”

[2, 3].

Взагалі соціальний інтелект більшість науковців розкривають в структурі загального інтелекту. Серед них найбільш яскраво представлена модель інтелекту Г.Айзенка (див. Рис. 2).

Рис. 2. Модель структури інтелекту Г.Айзенка

На думку, Г.Айзенка, біологічний інтелект є вродженими заданими здібностями необхідними для обробки інформації, пов'язаними з структурами та функціями кори головного мозку. Він служить генетичною, фізіологічною, нейрологічною, біохімічною і гормональною основою пізнавальної поведінки, так як являється базовим, найбільш фундаментальним аспектом інтелекту. В свою чергу, соціальний інтелект – це інтелект індивіда, який формується в процесі його соціалізації, під впливом умов певного соціального середовища. А психометричний інтелект є сполучною ланкою між ними [3, с. 349].

У вітчизняній психології поняття «соціальний інтелект» розглядало багато науковців. І одним з перших цей термін описала М.І. Бобнєва. Вона розцінювала його як особливу здатність людини, яка формується в процесі її діяльності в соціальній сфері, у сфері спілкування та соціальної взаємодії. І принципово важливо, підкреслює автор, що рівень «спільного» інтелектуального розвитку не пов'язаний однозначно з рівнем соціального інтелекту. Високий інтелектуальний рівень є лише необхідною, але не

достатньою умовою власне соціального розвитку особистості. Він може сприяти соціальному розвитку, але не заміщати і не обумовлювати його.

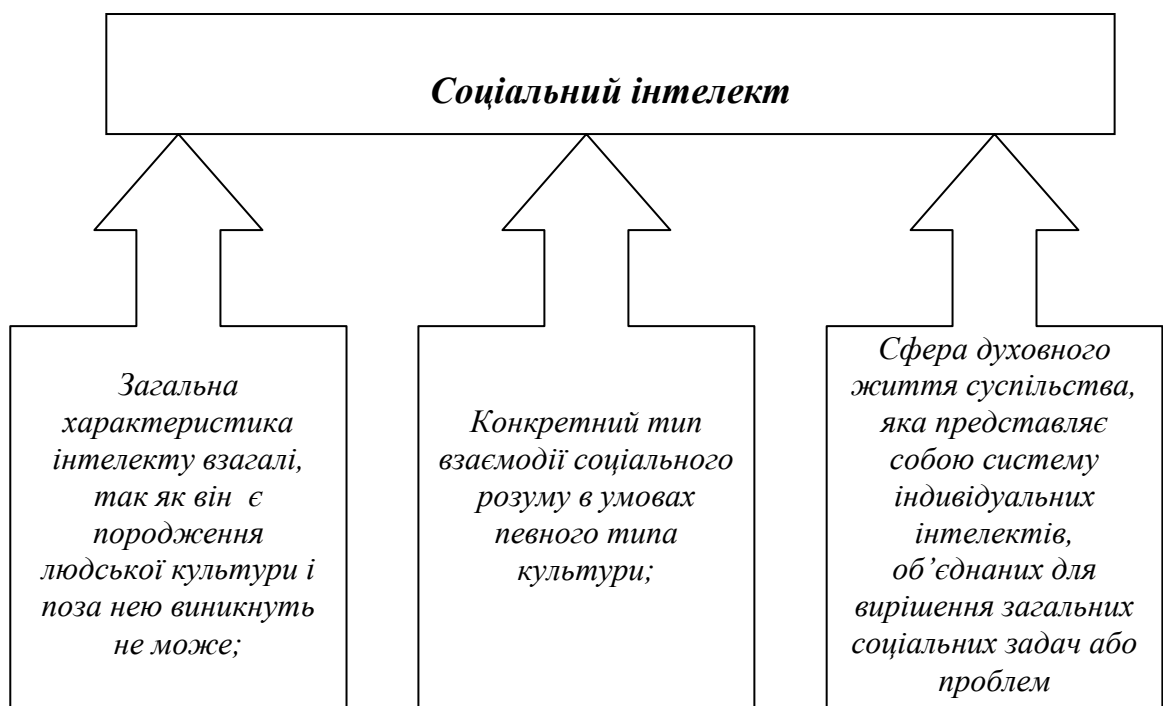
Інший вітчизняний дослідник, Ю.М.Ємельянов, вивчав соціальний інтелект в рамках практичної психологічної діяльності, а саме, підвищення комунікативної компетентності індивіда за допомогою активного соціально-психологічного навчання. Визначаючи соціальний інтелект, він пише: «Сферу можливостей суб'єкт – суб'єктного пізнання індивіда можна назвати його соціальним інтелектом, розуміючи під цим стійку, засновану на специфіці розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємини і прогнозувати міжособистісні події». Автор пропонує термін «комунікативна компетенція», схожий з поняттям соціальний інтелект. Комунікативна компетенція формується завдяки інтеріоризації соціальних контекстів. Це процес нескінченний і постійний. Він має вектор від інтер- до інтра - , від актуальних міжособистісних подій до результатів усвідомлення цих подій які закріплюються в когнітивних структурах психіки у вигляді умінь, і навичок. Емпатія є основою сензитивності – особливої чутливості до психічних станів інших, їх прагненням, цінностям і цілям, яка в свою чергу формує соціальний інтелект. Вчений підкреслює, що з роками емпатична здатність тьмяніє, витісняється символічними засобами представленості. Таким чином, соціальний інтелект виступає відносно незалежною психологічною освітою [3, с. 350].

Р.Штернберг провів дослідження, спрямоване на вивчення уявлень звичайних людей про соціальний інтелект. Результати дослідження показали, що люди вкладають у поняття соціального інтелекту наступне:

- здатність до вирішення практичних завдань (людина міркує логічно бачить всі аспекти проблеми; приймає розумні рішення; звертається до оригінальних джерел важливої інформації; слухає всі аргументи);

- вербальна здатність (говорити ясно з чіткою артикуляцією; добре сприймати прочитане; мати хороший словниковий запас; ефективно спілкується з людьми);
- соціальна компетентність (приймати інших такими, які вони є; не запізнюватися на зустрічі; бути чуйним до потреб і бажань інших людей; виносити справедливі судження) [1, с. 5]

В роботі Д.А. Ростових соціальний інтелект розглядається як три різні категорії, а саме: (див. Рис.3) [5, с. 49]

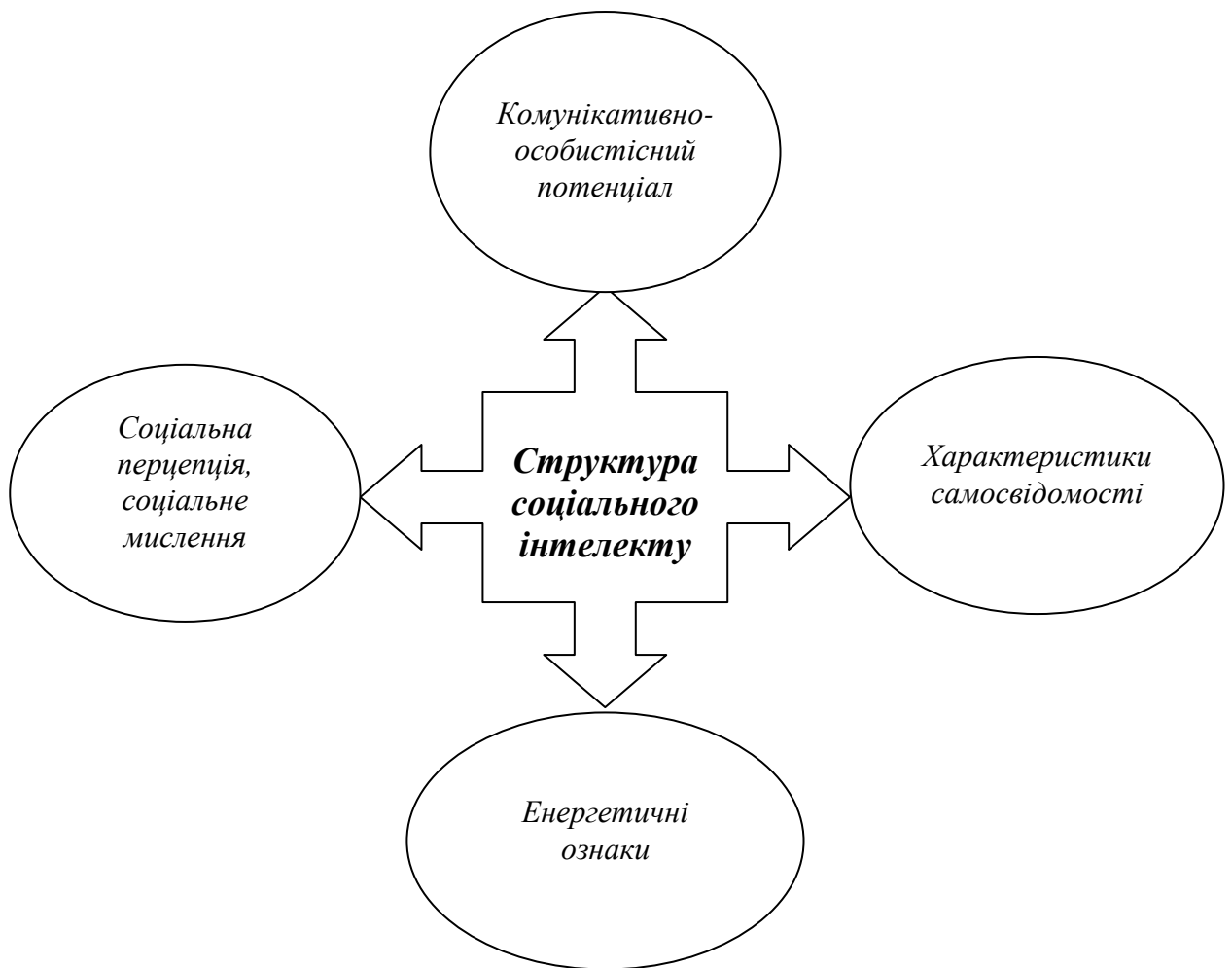

Рис. 3. Категорії соціального інтелекту (Д.А. Ростових)

Н.О.Кудрявцева соціальний інтелект розуміє як здатність до раціональних, мисленнєвих операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії. Була встановлена неоднозначна картина взаємозв'язку інтелекту загального і соціального: соціальний інтелект відносно незалежний від загального інтелекту.

Значний внесок у розробку уявлень про соціальний інтелект внесла В.Н.Куніцина, яка запропонувала свою концепцію соціального інтелекту. Автор визначає соціальний інтелект як глобальну здібність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис,

включаючи рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії і прийняття рішень. Ця здібність дозволяє досягти гармонії з собою і навколишнім середовищем. Соціальний інтелект багатомірна, складна структура, яка має такі елементи: (див. Рис.4).

Рис. 4. Структура соціального інтелекту (В.Н.Куніцина)

1. Комунікативно-особистісний потенціал – комплекс властивостей, які полегшують або ускладнюють спілкування, на основі якого формується такі інтегральні комунікативні властивості, як психологічна компетентність і комунікативна сумісність; це – основний стрижень соціального інтелекту.

2. Характеристики самосвідомості – почуття самоповаги, свобода від комплексів, пригнічених імпульсів, відкритість новим ідеям.
3. Соціальна перцепція, соціальне мислення, соціальна уява, соціальні уявлення, здатність до розуміння і моделювання соціальних явищ, розуміння людей та мотиви їхньої поведінки.
4. Енергетичні ознаки: психічна та фізична витривалість, активність, слабка виснажуваність [1, с. 43].

Таким чином, згідно з концепцією В.Н.Куніциной соціальний інтелект – це індивідуальні задатки, здібності, властивості, які полегшують вироблення в особистому досвіді вмінь і навичок соціальних дій та контактів. Соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати розвиток міжособистісних подій, загострює інтуїцію, передбачливість та забезпечує психологічну витривалість. Вищий рівень розвитку соціального інтелекту відрізняє гуманістична спрямованість: її носієм є соціально зріла особистість, що має адекватну самооцінку, самодостатня, добре адаптована, з розвиненим почуттям власної гідності, високим соціальним потенціалом, який виявляється в здатності позитивно впливати на інших [3, с. 353].

Д.В.Ушаков соціальний інтелект розуміє як здатність до пізнання соціальних явищ, що становить лише один з компонентів соціальних умінь і компетентності, а не вичерпує їх. Тільки за цих умов соціальний інтелект стає в один ряд з іншими видами інтелекту утворюючи разом з ними здатність до вищого виду пізнавальної діяльності – узагальненої й опосередкованої.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних психологів дає нам можливість сформулювати наступне визначення соціального інтелекту. Соціальний інтелект є когнітивною основою комунікативної компетентності; передбачає здатність людини розуміти й прогнозувати поведінку людей у різних життєвих ситуаціях з огляду на їхні вербальні й невербальні прояви, розуміти і адекватно оцінювати себе і свої дії та вчинки стосовно навколишніх. Відповідно, соціальний інтелект забезпечує адекватність і ефективність міжособистісної

взаємодії, поєднуючи й регулюючи пізнавальні процеси, пов'язані з відбиттям соціальних об'єктів [4].

Таким чином, соціальний інтелект – це сфера суб'єкт-суб'єктного пізнання, заснованого на специфіці розумових процесів та соціального досвіду, здатність розуміти себе та інших, прогнозувати хід міжособистісних подій, сфера можливостей пізнання індивідом інших людей. Він являється продуктом впливу соціального середовища, невід'ємною здатністю особистості. Соціальний інтелект є скупченням особистісних рис, здібностей, знань та вмінь, набутих особистістю в соціумі, це вид пізнання, це сегмент загального інтелекту. Тому його майже завжди асоціюють з комунікативною, емпатійною здатністю ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем, здатністю до взаємодії та соціальної адаптації.

Література:

1. Булка Н.І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність / Н.І. Булка // Практична психологія та соціальна робота – 2004. – №6. – С.43-45.
2. Мудрик А.К. Соціальний інтелект та соціальна компетентність / А.К. Мудрик // Практична психологія та соціальна робота – 2006. – №3 – С.4-6.
3. Ожубко Г.В. Сутність та структура соціального інтелекту / Г.В. Ожубко // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України – 2012. – №17. – С 347-356.
4. Руденко С.В. Соціальний інтелект як чинник успішності педагогічної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук: спец.: 19.00.01 / АПН України / С.В. Руденко. – Київ, 2008. – 20 с.

5. Руденко С.В. Социальный интеллект учителей: функции и пути развития / С.В.Руденко // Практична психологія та соціальна робота – 2009. – № 10. – С.48-52.
6. Социальный интеллект как фактор успешности педагогической деятельности // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 12. – С.7-12.